



# TÁRSADALOM

11/2019

# A nagyvállalatok jóllétre és fenntarthatóságára gyakorolt hatásának mérése. Keretek és kezdeményezések szemléje

Michal Shinwel – Efrat Shamir: Measuring the impact of businesses on people's well-being and sustainability. Taking stock of existing frameworks and initiatives

*OECD Statistics Working Paper*, 2018. 8. sz. 1–38. p.

DOI: [10.1787/51837366-en](https://doi.org/10.1787/51837366-en)

Esélylatolgotó áttekintés született a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) statisztikai részlegén arról, hogy a nagyvállalatok által viselt társadalmi felelősségvállalási módozatok miként kapcsolódhatnak a gazdálkodó egységek szűkebb és tágabb környezetében élők jóllétének egyes dimenzióihoz. A helyzetfelméréssel az OECD két törekvésének közelítése történik meg. Az egyik közülük a jóllét mérése, amely a „túlhaladni a bruttó hazai terméken (GDP-n)” jelszó jegyében 2011 óta a szervezet által a tagállamokban irányított, tizenegy indikátort tartalmazó adatgyűjtésekben mutatkozik meg, valamint ennek lecsapódásaként a kétévente közzétett *How's Life?* elnevezésű kiadványsorozatban.<sup>1</sup>

A másik ágat részben a vállalati társadalmi felelősségvállalás (corporate social responsibility, CSR)<sup>2</sup> kilencvenes években indult mozgalma, másrészt a felelős üzleti magatartás (responsible business conduct, RBC) kezdeményezés képviseli: a tagállamok közötti terjedésének egyfajta lendületet adott, hogy az OECD 2011-ben megújította a multinaci-

onális vállalatokra vonatkozó irányelveit. (Ugyaneben az esztendőben fogadta el az ENSZ az üzleti és emberi jogokra vonatkozó alapelveket). A tanulmány szerzői megjegyzik, hogy a vállalati magatartás kétféle alapvetését sok esetben egymással felcserélve használják ugyan, ám a felelős üzleti magatartásra vonatkozó irányelvek egységesebbek és közelebb állnak az egyes gazdálkodók alaptevékenységéhez, míg a társadalmi felelősségvállalás inkább filantróp jellegű.

A vállalati magatartást meghatározó elvek kiindulópontja, hogy a gazdasági műveletek jelentékeny hatást gyakorolnak az emberek életére, jóllétére és környezetére. Az üzleti tevékenységek a befektetőktől kezdve egészen a javakat és szolgáltatásokat előállító szereplőkig befolyásolják a társadalmi közeg, tehát a fogyasztók, az alkalmazottak, az állampolgárok mindennapjait. A kérdés az, hogy mindezek a hatások hogyan mérhetők, hogy miként vethetők össze az egyes cégek, ágazatok, a különböző országok teljesítményei. A tanulmány ezek áttekintésével arra a következtetésre jut, hogy egyszerre tapasztalható az információk bősége és hallatlan szétaprózottsága, töredezettsége.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás irányelveinek érvényesítése széles körben elterjedt. A gazdálkodó szervezetek egyre több figyelmet fordítanak tevékenységüknek a pénzügyi teljesítményükön túlmutató következményeire: a társadalmi és környezeti hatásokra vonatkozó tájékoztatásban a sikeres üzleti stratégia, a versenyképesség egyik elemét látják. Erről tanúskodik a KPMG

<sup>1</sup> Lásd.: Az OECD Jobb élet kezdeményezése: Milyen az élet? – és a jóllét mérése. *Nemzetközi Statisztikai Figyelő*, 2015. 1. sz. 12. p.: [http://konyvtar.ksh.hu/inc/kiadvany\\_nsf/nsf\\_2015\\_01.pdf](http://konyvtar.ksh.hu/inc/kiadvany_nsf/nsf_2015_01.pdf).

<sup>2</sup> Magyarországon a vállalati társadalmi felelősségvállalás, a fenntarthatóság kérdéseiről 2006 óta évente szakmai konferenciákat tartanak, 2008 óta pedig öt kategóriában CSR Hungary, Magyar Üzleti Felelősség díjakkal jutalmazzák a pályázókat: <https://www.csrhungarydij.eu/category/hirek/>.

1. ábra: Az üzleti tevékenységek hatásainak körei (fentről le: részvényesek és befektetők; alkalmazottak; szállítók; fogyasztók; kormányok; a társadalom egésze, a jövő nemzedékek)

Megjegyzés: A körök nem hierarchiát jelölnek, csupán szemléltetik az üzleti tevékenységek által érintettek csoportjait.



nemzetközi könyvvizsgáló cég 2017-es felmérése.<sup>3</sup> Az áttekintés felsorolja a vállalati társadalmi felelősségre vonatkozó beszámolókat benyújtó vállalatok arányát az egyes országokban, emlékeztetve rá, hogy elkészítésükre sarkall a befektetők részéről érkező nyomás, a tőzsdei jelenlét – az Európai Unióban pedig a nem pénzügyi jelentések elkészítésére vonatkozó brüsszeli rendelkezés. (Magyarország a 72%-os átlagon felül teljesítő államok között található – igaz, 2015-höz képest 6 százalékpontos csökkenéssel.)

A felmérés szerint a világ 250 legnagyobb vállalatának 78%-ánál az éves jelentés már integráltan tartalmazta a cégek pénzügyi és nem pénzügyi jellegű adatait. A készítés erre kimutatható a befektetők oldaláról – példaként említik a legnagyobb európai nyugdíjalap, az ABP<sup>4</sup> eljárását, amely úgy 2018 elején döntött, hogy kivonja befektetéseit (3,3 milliárd eurót) a dohányipar és az atomenergia területén működő cégekből; felhozzák, hogy a világ legnagyobb magánbefektetőjeként számon tartott BlackRock vagyongazdálkodó tavaly bejelentette, hogy kivonul azokból a vállalatokból, amelyek „nem járulnak hozzá pozitív módon a társadalom életéhez” (a társaság két éve nyitott irodát Budapesten).

<sup>3</sup> *The road ahead. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017*: [https://home.kpmg/content/dam/kpmg/campaigns/csr/pdf/CSR\\_Reporting\\_2017.pdf](https://home.kpmg/content/dam/kpmg/campaigns/csr/pdf/CSR_Reporting_2017.pdf).

<sup>4</sup> Az 1922-ben, köztisztviselők nyugdíjbiztosítására létrehozott holland alapot korabeli nevén ismerik: Algemeen Burgerlijk Pensioenfond, ABP, hivatalos neve Stichting Pensioenfond ABP, alaptőkéje 2017-ben 405 milliárd euróra rúgott.

Közrejátszanak a fogyasztói magatartás változásai is: az Unilever multinacionális vállalatóriás 2017-ben végzett felmérése kiderítette, hogy termékeinek fogyasztói közül minden harmadik a környezetre ártalmatlan cikkeket szeretne felhasználni. A tendencia várhatóan felerősödik az ezredfordulós korosztály (Y generáció) tagjainak színre lépésével. A folyamatot támogatják a kormányok intézkedései is: Franciaországban 2017-ben olyan törvény született, amely bizonyos nagyvállalatokat kötelezi rá, hogy kidolgozzák, bevezessék és ismerjék a tevékenységükben és szállítói láncuknál érvényesített eljárásokat az emberi jogokkal való visszaélésekkel és a környezet károsításával szemben.

A szerzők reményei szerint a társadalmi következményekre vonatkozó jelentések sokfélesége enyhíthető, felhasználhatóságuk fokozható lesz az OECD 2018-ban elfogadott, felelős vállalati magatartásra vonatkozó irányelveit követően. A tanulmány a jóllét és a környezetvédelem szempontjából a jelenleg elérhető beszámolók közül harmincöt jelentést vizsgált meg. Ezeket három csoportra osztották, így előfordulnak közöttük befektetőknek, alkalmazottaknak, fogyasztóknak címzett értékelések, besorolások, követendő minták megfogalmazásai, s ezeket rendszerint külső erők végzik; vannak továbbá auditáló és tanácsadó cégek részéről megfogalmazott jelentések, s végül (az esetek egyharmadában) megtalálható a vállalatok önértékelése. Tüzetesen megvizsgálva a beszámolók tartalmi elemeit, átláthatóságukat, az alkalmazott mércéket, valamint a célközönséget, a szerzők rámutatnak: a vállalati magatartás alakulása meghatározó az ENSZ fenntartható fejlődési célokra (SDG)

vonatkozó elképzeléseinek megvalósítása szempontjából. A KPMG 2017. évi felmérése azt hozta felszínre, hogy a 205 vizsgált vállalat 43%-a tevékenységét összhangba hozta a világszervezet céljaival (legnagyobb arányban Németországban, Franciaországban és Nagy-Britanniában). Ugyanakkor hiányosságként említik, hogy az ENSZ programjához kapcsolódó jelentéseknek hiányzik a kialakult mintája.

Az üzleti szféra társadalmi szerepe mérésének egyik módja az OECD jóllétre vonatkozó mutatóegyüttesének alkalmazása. Ennek használatosságát veszi szemügyre a tanulmány befejező része. A foglalkoztatottság és keresetek dimenziójánál utal a kereseteknek a társadalmi egyenlőségek kialakulásában játszott szerepére, ami esetenként a beszállítók által fizetett bérek bevonását is jelentheti – s emlékeztet rá, hogy egyes országokban kötelezik az állami vállalatokat vezetőik juttatásának közzétételére, a vállalaton belüli anyagi egyenlőtlenségek feltárása érdekében. A jövedelem és vagyon dimenziójánál a béreken kívüli juttatások játszanak szerepet (munkaadói nyugdíj-hozzájárulások különböző formái, kedvezményes hitelnyújtások, munkahelyi baleset-biztosítások) – a részvényesek és befektetők a cégek előmenetelében anyagilag szintén érdekeltek. A munkaidő-szabadidő arányában a foglalkoztatottnak (és háztartásuk tagjainak) a munkahely a meghatározó: számítanak a túlórák, továbbá a közlekedésre fordított idő, a rugalmas munkaidő

vagy a távmunka megléte. A háztartási munkára fordított idő csökkentését kínáló szolgáltató cégek a társadalom egészségének jóllétét fokozzák. Az egészséget tekintve lényeges a munkahelyek minősége, a munkaadók hozzájárulása az egészségmegőrző programokban; az élelmiszeripari, kommunikációs és szolgáltató vállalatok a társadalom egészségi állapotát termékeikkel és szolgáltatásaikkal kedvező vagy kedvezőtlen módon befolyásolhatják.

Az oktatásban a vállalatok továbbképzésekkel vesznek részt; a közéletet a munkavállalók szervezkedési, véleménynyilvánítási lehetőségeivel serkentik, míg a fogyasztókat a tisztességes marketinggel és terméktájékoztatókkal segíthetik; a környezetvédelemből az iparától függő módokon veszik ki részüket. Ha a munkavállalókat tartalmazó emberi viszony fűzi egymáshoz, a cég hozzájárul a társas kapcsolatok fenntartásához; a személyes biztonságot a fogyasztóknak kínált termékek kifogástalan minőségével táplálhatják; a munkával való elégedettség elérése esetén növelhetik a szubjektív jóllét érzését. Táblázat szemlélteti, hogy a jóllét egyes dimenziói milyen arányban szerepelnek a vizsgált jelentésekben.

TÁRGYSZAVAK: jóllét, vállalati társadalmi felelősségvállalás, fenntartható fejlődés

HOLKA LÁSZLÓ

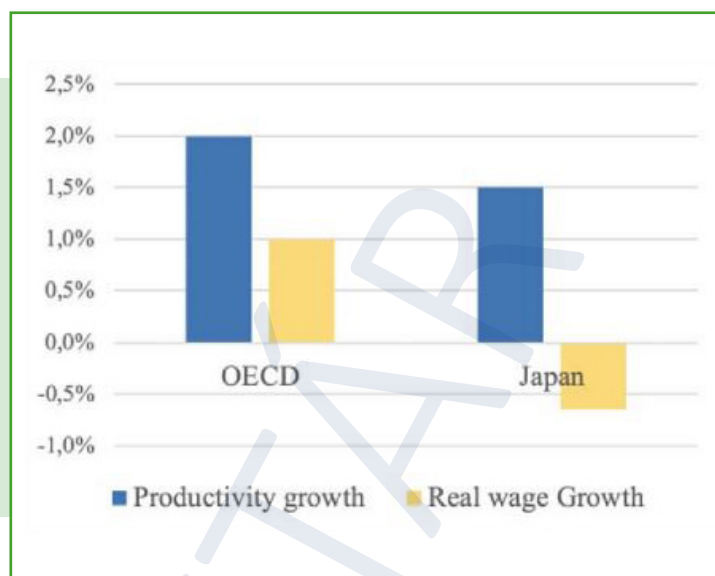
12/2019

## Fejlemények a munkahelyi jóllét terén Japánban. Szemle és összehasonlítás Franciaországgal

Louise Baudrand – César Castellvi – Nao Kinoshita – Adrienne Sala – Sébastien Lechavalier: Developments in Well-Being at Work in Japan. A Survey and a Comparison with France *CEAFJP Discussion Paper*, 2018. 5. sz. 1–76. p.

URL: <http://ffj.ehess.fr/upload/Discussion/CEAFJPDP-18-05.pdf>

1. ábra: A termelékenység növekedése (kék) és a reálkeresetek alakulása (sárga) 1990 és 2015 között



A munkahelyi feltételek néhány mutatója tekintetben a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) tagállamaiban kedvezőtlen jelek mutatkoznak. A Nemzetközi Társadalmi Felmérés Program (International Social Survey Program, ISSP) 2015-ös eredményei szerint a munkahelyre való szubjektív elégedettség nemzetközi összehasonlításban igen változatos képet mutat: a munkaidő hosszát és a keresetek nagyságát firtató kérdésre Japánban és Franciaországban jellegzetesen eltérő válaszok születtek. A megkérdezett franciák 32,87%-a egyetértett azzal, hogy a munkaidő tovább tartson s ezzel együtt nőjön a keresete, míg Japánban az ilyen válaszok aránya 25,51% volt; a „kevesebb munkáért szerényebb kereset” felvetésére kétszer annyi japán bólintott rá, mint francia (14,90, illetve 7,38%). Japánban a munkaidő hosszának lassú csökkenése ellenére a hetente 60 órát (vagy többet) dolgozók aránya kirívóan magas, 21,9%, szemben az Amerikai Egyesült Államokban észlelt 11,7%,-kal vagy a 7,8 és az 5%-os franciaországi, illetve német mutatóval – állapította meg 2017-ben a japán Egészségügyi-, Munkaügyi és Jóléti Minisztérium (MHLW). A keresőtevékenységre fordított hosszabb idő megbontja a munka és a magánélet egyensúlyát, rongálva a jóllét általános szintjét.

Japánban a munkavégzés körülményeinek olyan szélsőséges következményei jelentkeztek, mint egyes dolgozóknak a túlhajszoltság (kiégés) nyomán bekövetkező halála (karosi); ennek végletes megnyilvánulásaként pedig előfordultak az elviselhetetlen állapotok miatt elkövetett öngyilkosságok is (karosiszacu). A nyolcvanas évektől észlelt jelenség összefüggött a szív- és érrendszeri betegségek

azonosításában elért orvosi előrehaladással is. Előfordulási gyakoriságához képest a karosi nagy visszhangot vetett (jogászok becslései évente tízezernyi esetről szóltak, a bíróságok ennek töredékét ismerték el). Az ezredfordulót követően Kínában és Dél-Koreában is felütötte a fejét, egyben ráirányította a figyelmet a vállalatok tevékenységének gazdasági-társadalmi következményeire. A kiégés egyik okaként a túlórákat hozzák fel, ami fokozza a Japánban rendszeres, az egyébként is tetemes hosszúságú munkaidő kitöltésével járó megterhelést. Japánban 2005-ben az összes foglalkoztatott évi 1800 órát dolgozott, ám az állandó alkalmazottak heti munkaideje elérte az 53 órát, meghaladva a nyolcvanas években kimutatott szintet (az ellentmondás az alkalmi munkát egyre nagyobb számban végző dolgozók rövidebb munkaidejével magyarázható).

Az alkalmi munkavállalók megjelenése növelte az állandó foglalkoztatottak aggodalmait. A karosi áldozatainak többsége azért vállal fizetés nélküli túlórákat, hogy elnyerje felettesei tetszését vagy mert előléptetést remél tőle, továbbá, hogy segítse kollégáit. Egy munkahelyi közérzetről végzett, 2013-as japán felmérés szerint az aggodalmak és a stressz okai között a megkérdezettek 65,3%-ban jelölték meg a munka minőségét és mennyiségét, 33%-ban a személyközi kapcsolatokat, 25%-ban a beosztás megváltozását. Egy munkahely miatti öngyilkosság kapcsán hozott ítéletében az ország legfelső bírósága 2000-ben első ízben nyilvánította ki a vállalatnak az alkalmazottai egészségi állapota iránti felelősségét.

A munkahelyi jóllét szigetországi alakulását járja körül a 76 oldalas tanulmány, amelyet a párizsi

francia–japán felsőfokú tanulmányok központjának (CEAF JP) öt szerzője jegyez; a címében ígért összehasonlítás a francia gyakorlattal csupán egy-két elszórt utalásból áll. Miután az első fejezet bemutatja a munkahelyi jóllétet az utóbbi két évtizedben meghatározó tényezőket, a téma körütekintő vizsgálataként a következő részben tág teret szentel a kormányzati intézkedéseknek, majd esettanulmányokban részletesen feltárja négy vállalat kezdeményezéseit, végül a munkastílus átalakítását célzó, 2016-ban elhatározott és 2018 júniusában törvényerőre emelt reformokat ismerteti. A második világháború után kialakult s a hatvanas-hetvenes évek fellendüléséből származó, azt serkentő japán foglalkoztatottsági viszonyokat japán kutatók megítélése szerint az életem át tartó munkaviszony és a szolgálati idő függvényében alakuló bérezés jellemezte: a reformokat ezeknek a viszonyoknak a megváltozása indokolja. A reformok a kilencvenes években bekövetkezett gazdasági megtorpanás nyomán elfogadott munkaügyi deregulációs folyamat részeként egyebek mellett az állandó és az alkalmi foglalkoztatottak egyenlő bérezésének elérését s a túlórák szabályozását foglalják magukban. A túlórák felső határa havi 45 és évi 360 óra – az ennek túllépését megengedő megállapodásokat újabban felső határhoz kötik: a rendkívüli munkavégzés sem lépheti túl az évi 720 órát, folyamatos munkavégzés esetén a havi 80 órát. Az MHLW megállapítása szerint a munkavédelmi szabványok szerint épp a 80 óra jelenti a „karosi-határt” – a tárca által 2015–2016 fordulóján végzett felmérés eredményei azt mutatták, hogy a vállalatok 22,7%-ánál az állandó alkalmazottak túlléptek ezen a határon; ilyesmi leginkább

az infokommunikációs, a tudományos kutatóműszaki szolgáltatások ágazataiban, valamint a közlekedésben és a postánál fordult elő.

A kilencvenes évek kezdete óta Japánt a gazdasági stagnálás jellemzi, amit azonban – jelezve a munkaerőpiac rugalmasságát – nem kísért a munkanélküliség látványos gyarapodása. A ráta 2002-ben tetőzött 5,4%-kal (Franciaországban ugyanekkor 8% körül mozgott), míg 2018-ban 2,4%-ig mérséklődött. A bruttó hazai termék (GDP) évi 1% körüli, lanya bővülését 1990 és 2015 között a termelékenység 1,5%-os növekedése kísérte ugyan, ám a reálkeresetek ugyanebben az időszakban 0,68%-kal lettek alacsonyabbak. Mindezt az alkalmi munkát végzőknek (köztük is a fiatalabb korosztályok tagjainak) növekvő foglalkoztatása kísérte. A státusban lévők és az ideiglenes munkát végzők közötti különbségek megnyilvánulnak abban is, hogy míg egy 2015-ös felmérés szerint az állandó személyzethez tartozók 44,1%-a legalább egyszer részesült továbbképzésben, addig az alkalmi munkások körében arányuk mindössze 20,9% volt – ami nemcsak a munkahelyi feladatok jobb ellátását nehezíti, de hatással van a munkahelyi és a családi jóllét minőségére is. A japán munkapolitikai és továbbképzési intézet 2016-os életmódfelvétele szerint az alkalmi foglalkoztatottak fele elégedetlennek bizonyult életvitelével, míg az állandó alkalmazottaknál az arány 30%-ra rúgott, különösen sok középkorú férfi és középkorú egyedülálló nő nyilatkozott kedvezőtlenül a kérdésről. Az eredmények értelmezése során az intézet kiemelte, hogy fiatalabb társaiktól eltérően a középkorú férfiak kiváltképp nehezményezik, hogy nem önként vállalnak ilyen állásokat.



2. ábra: Keresetek az állandó (piros) és nem állandó (kék) foglalkoztatottak átlagkeresetének százalékában, korcsoportonként

Másrészt az zavarta őket, hogy egysíkú feladatokat kell végezniük (a nőknek csupa adminisztratív teendőjük akadt). Harmadszor, a kedvezőtlenebb kereseti lehetőségek a Japánban hagyományosan nagyra értékelt családfenntartási kötelezettségeik teljesítését teszik lehetetlenné. Mindez a japán vállalatok munkaerőpiaci rugalmasságának árnyoldalát testesíti meg: az alkalmi munkavállalók alkalmazásával párhuzamosan állományban lévő dolgozóikat az új dolgozók státusba kerülésének meggátolásával érik el. Az alkalmi munkások aránya a nagy- és kiskereskedelemben 50%, a vendéglátásban eléri a 73,3%-ot.

Japánban így újkeletű egyenlőtlenségek jöttek létre az állandó és az egyéb módon foglalkoztattak között. A státusban lévők aránya az 1988-as 81,7%-ról 2014-re 62,6%-ra olvadt. A másként foglalkoztatottak körében 2014-re a legnagyobb hányadot a részmunkaidőben dolgozók képviselték (18%), míg az alkalmi munkásoké 3,8-ról 7,8%-ra duzzadt. A korábban megszokott japán karrierpályákhoz képest különösen a friss diplomások fiatalok kerültek kedvezőtlen helyzetbe: első munkahelyükön újabban rendszerint nem állandó alkalmazottként, hanem alkalmi munkásokként dolgoznak. Ennek megfelelően a munkahelyi jóllétet firtató 2013-as japán felmérés arról árulkodott, hogy a megkérdezett japán fiatalok 35,8%-a nem elégedett a munkahelyével – hasonlóan nagy arányban ilyen válaszok Dél-Koreában születtek (33,6%), míg Franciaország megfelelő adata 25,9% volt.

TÁRGYSZAVAK: munkahelyi jóllét, foglalkoztatási egyenlőtlenségek, termelékenység, Japán

HOLKA LÁSZLÓ

13/2019

## Az egyetemek, az iparvállalatok és a kormányok közötti együttműködés támogatása közpénzekből: a Cseh Köztársaság, Szlovákia, Magyarország és Románia esete

Anderson Henry Junior – Samuel Amponsah Odei: The Influence of Public Support on University-Industry-Government Collaboration: the Case of the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Romania

*Statistika*, 2018. 4. sz. 352–361. p.

URL: <https://www.czso.cz/documents/10180/61266315/32019718q4352.pdf/82d0d418-266a-4276-8d60-ac03ff07a00c?version=1.2>

Az utóbbi időben az egyetemek „harmadik küldetésének” (a társadalmi életben való helytállásuknak) erősítéseként a kormányzati szervek az Európai Uniótól a nemzeti kormányzatokon keresztül a regionális hatóságokig igyekeznek közreműködni

a tudás- és technológiatranszfer elősegítésében. A törekvés megvalósítása érdekében nemcsak jogi intézkedések születtek, de kutatási eredményeik hatékony hasznosítása végett az egyetemek közpénzekből is támogatást kapnak. A kutatás-fejlesztésnek

a gazdasági növekedésre gyakorolt hatását számos nemzetközi összehasonlítás elemezte: a szerzők a vonatkozó irodalom alapos áttekintésével igazolják, hogy az ilyen tevékenységek közpénzekből történő támogatása kedvezően befolyásolja az állami fenntartású kutatóintézetek, az egyetemek és az üzleti világ szereplői közötti együttműködést. Kiemelik, hogy a helyi szintű kutatási kezdeményezések felkarolásában ez a hozzájárulás pótolhatatlan – miként a kis- és közepes vállalkozások tevékenységének serkentésében. A regionális szereplők számára a közpénzekből történő támogatás finanszírozásuk egyszerűsödésével jár, amennyiben egységes szabályok szerint történik, egyben átlátható – még akkor is, ha csupán a magántőkéből történő fejlesztések kiegészítéseként tűnik fel.

A feldolgozóipar innovációs forrásainak felderítésére a szerzőpáros egyik tagja másodmagával elvégezte Szlovákia és Magyarország vállalatainak egybevetését,<sup>1</sup> ahol a kérdés az volt, hogy a cégek az innovációhoz szükséges tudást inkább önerőből vagy pedig különböző együttműködések révén szerzik-e meg. Az eredmények szerint a szlovák vállalkozások innovációi „házon belüli” forrásokból származtak, továbbá szakmai folyóiratok szemléléséből és konferenciákon való részvételből, míg a magyar cégek elsősorban a piacra támaszkodtak, vagyis a magánszektorban tevékenykedő partnerekkel és a fogyasztókkal való együttműködésre, a szakirodalom a második helyen szerepelt.

A költségvetési szférának a tudományos kutatások üzleti célú felhasználásába történő bevonása egyes szerzők szerint előnyös, mivel hathatóssabb eszközökkel rendelkezik a pénzügyi források megszerzéséhez mind a helyi, mind a nemzetközi együttműködéseknel, s a kialakuló hálózatokban erélyes koordináló szerepet tölt be. (A kutatás-hasznosító műhelyek eredményeinek egybevetése azt mutatta, hogy a vállalati egységek teljesítménye a cég üzleti eredményei és túlélése szempontjából jobb, mint az egyetemekre telepített megfelelőiké.) A volt szocialista országok az uniós tagság elnyerését követően maguk mögött hagyták a kutatás-fejlesztés terén is kialakult zilált állapotokat, az

Európai Unió strukturális alapjaiból történő kifizetések, valamint a kutatás-fejlesztést támogató közösségi hozzájárulások (legutóbb a Horizon 2020 elnevezésű program) révén beilleszkedtek a közösség rendszerébe.

A szerzők a különböző szinten érvényesülő finanszírozás kapcsán az egyetemek-iparvállalatok-kormányzat közötti partnerkapcsolatok alakulását vizsgálták a négy országban. Kiindulópontként az Eurostat két évente végzett közösségi innovációs felmérése (Community Innovation Survey, CIS) 2012. és 2014. évi fordulójának adatai szolgáltak. A felmérés egyebek mellett rákérdez a finanszírozási forrásokra, valamint az együttműködő partnerekre is. A vizsgálatot logisztikai regresszióval végezték; a felállított modell független változói között szerepelt a finanszírozás három válfaja (Európai Unió, kormány, önkormányzat), a függők között a lehetséges együttműködő partnerek (más cégek, egyetemek, állami kutatóintézetek).

Az eredmények szerint a kormányzati (önkormányzati) finanszírozás országonként eltérő módon hatott a vállalatok más cégekkel való együttműködésére: Szlovákiában a helyi támogatás növelte az együttműködési készséget. Az ilyen hajlandóságot a központi kormányzati finanszírozás megléte általában növelte, leginkább Szlovákiában – míg a többi országtól eltérően Magyarországon nem észlelték kimutatható hatását. A központi finanszírozás mindenhol serkentette az egyetemekkel és kutatóintézetekkel való együttműködést, kivéve Magyarországot; ugyanez a támogatási forma a többi vállalkozással való közös tevékenységet csupán a Cseh Köztársaságban befolyásolta érdemben. Ugyanakkor az önkormányzati finanszírozás hatását a szerzők óvakodtak bevonni az elemzésbe, mondván: nagyságrendje nem teszi lehetővé megbízható következtetések levonását.

**TÁRGYSZAVAK:** egyetemek, innováció, vállalati partnerség, közpénzek, Cseh Köztársaság, Magyarország, Szlovákia, Románia

HOLKA LÁSZLÓ

<sup>1</sup> Samuel Amponsah Odei – Jan Stejskal: The influence of knowledge sources on firm level innovation: the case of Slovak and Hungarian manufacturing firms. *Central European Business Review*, 2018. 2. sz. 61–74. p.



14/2019

## A családon belüli erőszak és a serdülőkori önkontroll kapcsolata: többszintű metaanalízis

Yayouk E. Willems – Jian-Bin Li – Anne M. Hendriks – Meike Bartels – Catrin Finkenauer: The Relationship between Family Violence and Self-Control in Adolescence: A Multi-Level Meta-Analysis

*International Journal of Environmental Research and Public Health*, Special Issue. 2018. 11. sz. 1–19. p.

DOI: [10.3390/ijerph15112468](https://doi.org/10.3390/ijerph15112468)

Az önkontroll serdülőknél a kedvező cselekvések és magatartások kezdeményezésének képességét jelenti (befejezni a házi feladatot, koncentrálni a tanítási órákon, elérni a kitűzött célokat), egyben a kedvezőtlen késztetések gátlás alá helyezését (leküzdeni a halogatás vágyát, megfékezni az indulatokat, elkerülni a szabályok megszegését). A kutatási hagyományokhoz igazodva tudományterületenként más és más néven fordul elő: az „önkontrollt” a kriminológia és a szociálpszichológia alkalmazza, a fejlődéslélektan inkább az „önfegyelmet” használja, míg a klinikai pszichológia általában „önszabályozást” emleget. A családtagok közötti fizikai, verbális vagy lelki erőszak jelentékeny kockázati tényezőt képvisel: nemcsak csorbítja a serdülők jóllétét, de az ennek kitett fiatalok későbbi életútjának jólléte szempontjából is hátrányos lehet, legrosszabb esetben felnőttként később ők maguk is gyakorolják családjukban az erőszakot. A legutóbbi elméleti kutatások rámutatnak, hogy a családon belüli erőszak előfordulásában kulcsfontosságú szerepet játszik a magatartást, az érzelmeket és a kognitív képességeket szabályozó önkontroll. A családon belüli erőszak csökkentheti a serdülők önkontrollját, kedvezőtlen hatást gyakorolva iskolai előmenetelükre, társas kapcsolataikra, mi több: hiánya visszahatva fokozhatja magát a családon belüli erőszakot is.

A megállapítások adatszerű alátámasztására tett kísérletek vegyes eredménnyel jártak. Egyesek egyértelmű kapcsolatot találtak a családon belüli

erőszak és az önkontroll alacsony szintje között, mások egyértelmű keresztmetszeti és longitudinális kapcsolatot tártak fel közöttük, ismét mások keresztmetszeti kapcsolatra leltek ugyan, ám longitudinálisra nem; végül voltak, akik szerint az alacsony önkontroll hatott a családon belüli erőszakra, de a fordítottját nem észlelték. A kérdés megvilágítása érdekében a tanulmány szerzői a szakirodalom rendszerezett feltárását fedő metaanalízist végeztek, s ennek során 853 szakirányú cikk mérlegelését követően 28 tanulmány megállapításait vizsgálták meg, összesen nyolc országból, túlnyomórészt az Amerikai Egyesült Államokból. Az 1990 és 2017 között, húsz folyóiratban megjelent közlemények három tanulmány kivételével önálló felmérések eredményeit tartalmazták, a bennük előforduló serdülők életkora 10-től 21,7 esztendőig terjedt. A „minta” összesen 26 214 egyén adatait tartalmazta, a hatásmegbecslése pedig 143 esetre volt alkalmazható. A családi erőszakot a szigorú büntetések alkalmazásának (pofozás, verés, fizikai kényszer alkalmazása), az ingerült szóváltásoknak, kiabálásoknak az előfordulásán mérték, kiterjesztve a szülők közötti, valamint a szülők és gyermekek közötti eseményekre egyaránt. A 28 tanulmány közül mindössze három vizsgálta a családi erőszakot az önkontroll oldaláról – habár a szakirodalom szerint a metaanalízishez ennyi elegendő lenne, ám a paraméterek becslései megbízhatatlanok, ha a tanulmányok száma nem éri el az ötöt – ezért a tanulmány

ettől a háromtól eltekintve csak a családi erőszak oldaláról tartalmazza a keresztmetszeti és a longitudinális vizsgálatok hatásmegítélését.

Az összesített hatásmegítélést tekintve a családon belüli erőszak és az önkontroll vizsgálata csekély értékű negatívól közepes mértékűig terjedő asszociációs kapcsolatot mutatott ki, ami arra utal, hogy a családon belüli erőszak szignifikánsan összefügg a serdülők alacsony fokú önkontrolljával. Mind a tanulmányok között, mind bizonyos tanulmányokon belül szignifikáns varianciát jeleztek, s ez a teljes hatásmegítélés szignifikáns reziduális heterogenitásával együtt a moderátorelemzés helyénvalóságát támasztotta alá. A moderátorok egyszempontos elemzése az életkor, valamint a családi erőszak és az önkontroll közötti időintervallum szignifikanciáját mutatta ki – eltérően a többi moderátortól, mint a nem, a Hofstede-pontok, az informátoroknál előfordult családi erőszak, az informátor önkontrollja.

A moderátorok egyedi hozzájárulását az életkor és az időintervallum tényezőihez többváltozós

modellel tárták fel: mindkettő egyedi moderáló hatást fejtett ki a családi erőszak és az önkontroll közötti kapcsolatra. A tárgykört taglaló tanulmányok háromszintű metaelemzésével járó szintetizálás a két tényező egybeesését igazolta.

A tanulmány további része az egyes moderátorok számbavételét tartalmazza. Az életkor lineáris hatást gyakorol: előrehaladtával a kapcsolat hatása csökken, a serdülők a szülői függésből kikerülve önálló személyiségekké válnak. Az erőszak előfordulása óta eltelt időszak ugyancsak gyengülést jelez, ám a szerzők figyelmeztetnek rá, hogy az eddigi felmérések a családnak a serdülőkre gyakorolt hatását vizsgálva nem tértek ki ennek fordított irányára, azaz arra, hogy az önkontrollt gyengítő erőszak miként hat vissza a családon belüli erőszakra.

TÁRGYSZAVAK: családon belüli erőszak, serdülőkör, önkontroll

HOLKA LÁSZLÓ

15/2019

## A szomszédsági jellemzők és a zárt ajtók mögötti erőszak: a gyermekbántalmazás és a párkapcsolaton belüli erőszak térbeli átfedése

Enrique Gracia – Antonio López-Quilez – Miriam Marco – Marisol Lila: Neighborhood characteristics and violence behind closed doors. The spatial overlap of child maltreatment and intimate partner violence

*PLOS ONE*, 2018. június 7. 1–13. p.

DOI: [10.1371/journal.pone.0198684](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198684)

Mind a gyermekbántalmazás, mind a párkapcsolaton belüli erőszak jelentős társadalmi, közegészségügyi és emberi jogi probléma, amelynek komoly és jövőbe ható következményei vannak nemcsak az áldozatokra, hanem a szélesebb értelemben

vett társadalomra is. A családi erőszak e két formája közös jellemzőkkel és kockázati tényezőkkel írható le. A szakirodalom szerint együttes előfordulásuk igen magas arányú, mert azonos családokat érint, de nincs kutatási eredmény arra

nézvést, hogy e két erőszak kockázatai ugyanazokat a szomszédságokat fedik-e le. Ez igen fontos kutatási kérdés, mert ha a gyermekbántalmazás és a párkapcsolaton belüli erőszak összekapcsolódása közösségi és szomszédsági szinten kölcsönösen megjelenik, akkor a magas kockázatú területek kiszűrése költséghatékonyra válik és egységes közegészségügyi megközelítéssel csökkenteni lehetne a családon belüli erőszak mindkét formáját.

A két típus közös vonása, hogy zárt ajtók mögött történik. A támadások rejtett jellegének természete ellenére e kutatás támogatja azt az elvet, hogy az egyedi és a kapcsolati tényezőknél túl a „hely” a meghatározó mind a gyermekbántalmazásnál, mind a párkapcsolaton belüli erőszaknál. A kutatás kiindulópontja a szociális rendezetlenség és az ökológiai perspektíva, rámutatva a közösségi jellemzők fontosságára (például a szomszédságban élők koncentrált hátrányára), amely családon belüli erőszaknak e két formáját nagyban megmagyarázza. A szerzők hipotézise szerint a kockázati tényezők azonosak mindkét erőszakformánál, ezért azok a térben azonos szomszédságokat fednek le.

A korábbi kutatások már megerősítették, hogy ezen erőszakformák a térben koncentráltan helyezkednek el egy város területén, de eddig még nem elemezték, hogy a családi erőszak e két formája egyidejűleg ugyanazon városi területeket jellemzi-e.

A vizsgálatot Valenciában folytatták le. A város Spanyolország harmadik legnépesebb települése (2013-ban 736 580 fő). A kutatásban a várost elemzési egységekre, 552 népszámlálási körzetre osztották fel (népességük egyenként 630-tól 2845 főig terjedt).

A tanulmányhoz kétféle adatgyűjtésre volt szükség. Először minden párkapcsolaton belüli erőszakos esetet regisztráltak, amit a Valenciai Rendőr-főkapitányság bocsátott rendelkezésükre 2011-re és 2012-re vonatkozóan. A tanulmányban csak a férfiak nőekkel szembeni erőszakos cselekedeteit vizsgálták. A bíróság speciális védelmet nyújt az áldozatoknak. A védelmi határozatok száma ebben a két évben 1450 volt. Másodszorra az összes gyermekbántalmazási esetet összegyűjtötték, amit a Valenciai Gyermekvédelmi Szolgálat vizsgált ki. Az adatfüggőség elkerülése érdekében a gyermekbántalmazásnál csak a családokat vették számba (minden család csak egyszer szerepelt az elemzésben), mivel egy családnak több gyermeke is lehet, akinél védelmi intézkedésre volt szükség.

A gyermekbántalmazásban érintett családok száma 588 volt. Az érintett családokat a geokódok segítségével körzetesítették.

A vizsgálatot egy közös kutatási egyezmény is segítette, amit a Valenciai Egyetem, a Valenciai Rendőr-főkapitányság és a Valenciai Szociális Jóléti Főosztály kötött. A két utóbbi szervezet és a Gyermekvédelmi Szolgálat részvételével lebonyolított kutatásban a szükséges adatok megszerzése így relatíve könnyűvé vált. A városi rendőr-főkapitány engedélyt adott a bántalmazásban érintett családok lakáscímének kiadására. A kutatást jóváhagyta és anyagilag támogatta a Spanyol Nők Intézete és az Európai Szociális Alap, valamint a spanyol Gazdasági és Versenyképességi Minisztérium; minden címet és adatot anonimizáltak. Az adatokat népszámlálási körzetekbe aggregálták, így a lakáscímek beazonosítása is lehetetlenné vált.

A tanulmány három mutatószámot használ, hogy értékelje a koncentrált szomszédsági hátrányokat (a szomszédságban élők gazdasági státusa, iskolázottsági szintje, politikai aktivitása és a közrend elleni vétségben és bűnözésben való részvétele), valamint az etnikai heterogenitást (a bevándorlók körzeten belüli aránya) és az ott lakók be-, illetve elköltözési arányát. A gazdasági státushoz négy mutatót alkalmaztak: az ingatlanok értéke, a felsőkategóriás gépkocsik aránya, a pénzügyi és a kereskedelmi üzletben való részvételi arány. Az iskolázottságot négy pontos skálán mérték, az általános iskolai végzettségtől kezdve a főiskolai, egyetemi végzettségig. A politikai aktivitás mértékét a rendőrség népszámlálási körzetekre lebontva, ötfokozatú skálán adta meg. Ebben a 0 pont a nagyon alacsony szintű beavatkozási szükségességet, míg a 4 pont a gyakori droggal kapcsolatos bűnözést, a részegséget, verekedést, vandalizmust és a hajléktalanok magasabb gyakoriságát jelenti. A körzet lakóinak instabilitását az ezer lakosra jutó előző évi be-, illetve kiköltözők számából állapították meg.

A számítások elvégzéséhez a Markov-lánc Monte Carlo szimulációs technikáját és a Bayes-féle modelleket alkalmazták. A legfontosabb eredmények egyike, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak esetén a körzetek 77%-ában lehet kapcsolat találni a kockázati tényezőkkel, míg a gyermekbántalmazásoknál ez az érték 98%. A Bayes-féle Poisson térbeli regresszió számítását elvégezték mindkét módon. Az eredményekből ugyanazokat

a következtetéseket lehet levonni. A párkapcsolaton belüli erőszak és a gyermekbántalmazás kockázatai ott magasabbak, ahol a szomszédságban élők hátrányos körülmények között élnek (alacsonyabb a gazdasági státusuk és az iskolai végzettségük, magasabb mértékű a politikai aktivitásuk, nagyobb a bevándorolt népesség koncentrációja és magasabb a körzetbeli lakásokba való ki- és beköltözés aránya). A két erőszakos cselekedet között a Pearson-féle korrelációs kapcsolat igen erős ( $r=0,85$ ), ha a relatív kockázatok logaritmusai közötti szorosságot számolják. A legtöbb népszámlálási körzetnek az erőszak mindkét formáját tekintve vagy egyszerre magas, vagy egyszerre alacsony a gyakorisága. A körzeteknek csak az egytizedénél mutatkozik eltérés (például magas arányú párkapcsolaton belüli erőszak és alacsony gyermekbántalmazás vagy fordítva).

A különböző pszichoszociális folyamatok magyarázattal szolgálnak a családi erőszak egyes városrészekben való megjelenésének jelentős koncentrációjára. A szociális rendezetlenség csökkenti az e területen élők társadalmi kontrollját. A bizalmatlanság akadályozhatja az e körzetben lakók

társadalmi normákat követő magatartásának kialakulását és megerősödését, hogy olyanokká váljanak, mint a körzetben élők többsége. A társadalomban elfogadott értékektől való elzárkózás szintén magyarázhatja a családi erőszakban részt vevők magatartását. A szomszédok sokszor elnézik a közelükben folyó erőszakos cselekményeket. A magas stressz-szint és a család életminőségének csökkenése szintén hozzájárulhat a gyermekbántalmazáshoz és a párkapcsolaton belüli erőszakhoz.

A tanulmány korlátaira a szerzők is utalnak. Ők is csak hivatalos adatokból dolgozhattak, noha a jelenség természetéből adódóan számos eset sem az erőszak idején sem később nem jut a hatóság tudomására. A kutatás mégis példaadó, mert más városokban és más kulturális közegben is érdemes lenne a családon belüli erőszakot vizsgálni.

TÁRGYSZAVAK: családon belüli erőszak, szomszédság, Spanyolország

HAJNAL BÉLA

16/2019

## Fiatal felnőttek: a feszült viszony a szülőkkel gyakran a fiatalok pénzügyi nehézségeivel függ össze

Sébastien Grobon – Christelle Thouilleux: Jeunes adultes: les tensions avec les parents sont souvent liées aux difficultés financières des jeunes

*Insee Première*, 2018. 1726. sz. 1–4. p.

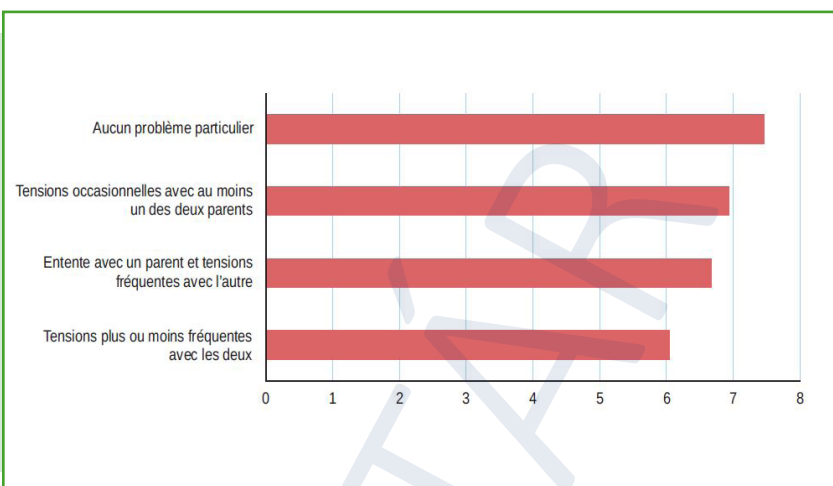
URL: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3681130>

A szülő-gyermek viszony minőségét ismerteti a francia Nemzeti Statisztikai és Gazdasági Tanulmányok Intézetének (INSEE) kiadványa, az időszakos társadalmi-gazdasági kérdések tömör elemzéseit tartalmazó *INSEE PREMIERE* című sorozat elemzése. Az ifjúság erőforrásairól 2014-ben végzett felmé-

rés szerint Franciaországban a 18 és 24 év közötti fiatalok 91%-ának mindkét szülője életben volt, és legalább egyikükkel tartották a kapcsolatot. Az utóbbiak 65%-a kiegyensúlyozott viszonyról számolt be velük; 21%-uk időnként adódó nézeteltéréseket említett, míg 14% úgy nyilatkozott, hogy

1. ábra: Az étellel való szubjektív elégedettség átlagos pontjai a szülőkkel fenntartott kapcsolat minősége szerint

Folytatólag: Különösebb problémák nélkül – Alkalmi feszültségek legalább a szülők valamelyikével – Összhang az egyik, gyakori nézeteltérések a másik szülővel – Többé-kevésbé gyakori feszültségek mindkét szülővel.



legalább az egyik szülővel gyakoriak a súrlódások. A feszültségek (még alkalmiak is), gyakrabban fordulnak elő a fiatalok és az apjuk, mint az édesanyjuk között (27, illetve 22%). A fiatal felnőttek 7%-a minden kapcsolatát felszámolta apjával, ugyanakkor az édesanyjával vagy mindkét szülővel mindössze 1%-uknak szünetel a kapcsolata.

A szülők a gyermekeikhez fűződő viszonyukat inkább ítélik felhőtlennek: 77%-uk szerint semmi sem árnyékolja be kapcsolatukat, 18% adott számot időnként felmerülő problémákról, 3% gyakori nézeteltéréseket említett – és 2% minden kapcsolatot megszakított a gyermekével. A fiatalok vélekedése a szülőkkel fenntartott kapcsolatukról gyakran áll közelebb az édesanyjuk, mint az édesapjuk álláspontjához. Azok a fiatalok, akik nem élnek szüleikkel egy fedél alatt, rendszeresen, hetente legalább egyszer felhívják őket telefonon – leginkább édesanyjukat: ez jellemző tízből nyolc megkérdezettre. Ugyanakkor az apák „elhanyagoltabbak” mind leányaik, mind fiaik körében: őket tíz fiatal közül csak hét keresi meg rendszeresen.

Az állástalan fiataloknál többször fordul elő gyakori vagy többé-kevésbé gyakori súrlódás legalább az egyik szülővel: ez áll 23, illetve 8%-ukra. A szüleikkel kiegyensúlyozatlan viszonyban álló fiatalok egyben pénzügyi nehézségekkel is küzdenek (nehezen jönnek ki a rendelkezésükre álló összegből vagy képtelenek adósságok nélkül boldogulni): ez jellemző a mindkét szülővel többé-kevésbé állandósult nézeteltérésekről beszámoló 45%-ára. Ugyanez vonatkozik a minden kapcsolatot felszámoló fiatalokra is: 48%-uk él anyagi nehézségek között. Csekélyebb arányban igaz ez azokra is, akik elveszítették egyik szülőjüket (34%).

A szülőktől kapott anyagi segítség jobbra független a hozzájuk fűződő viszonytól. A tanulmányokat végzők rendszeres pénzügyi támogatást kapnak (ami a – főleg étkezésekben megnyilvánuló –, „természetbeni hozzájárulások” nélkül értendő), összege a szüleikkel kiegyensúlyozott viszonyban állóknál átlagosan havi 320 euró, míg a többé-kevésbé gyakori súrlódásokat felmutatóknál 200 euró. Az elvált szülők gyermekeinek feszültebb a viszonyuk felmenőikkel: gyakori feszültségekről számolt be 40%-uk – ami tízszerese a nem elvált szülők gyermekeinél tapasztalt aránynak; a feszültségek túlnyomórészt az apákkal alakulnak ki.

A szülőkhöz fűződő viszony a fiatalok szubjektív jóllétét lényegesen meghatározó tényező. Jelentősek a szubjektív jóllétet mérő skálán a felhőtlen viszonyt (7,5 pont) és a feszültségekkel terhes kapcsolatot (6,1 pont) jelző értékek közötti különbségek. A szülőkkel fennálló kapcsolat hatásának mértéke a fiatalok szubjektív jóllétére nem tér el lényegesen az olyan összetevőktől, mint amelyet a súlyos anyagi gondok okoznak, valamint a munkanélküliség vagy a rossz egészségi állapot.

TÁRGYSZAVAK: fiatalok, szülő-gyermek kapcsolat, szubjektív jóllét, Franciaország

HOLKA LÁSZLÓ

17/2019

## Jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek Amerikában, 1949–2016

Moritz Kuhn – Moritz Schularick – Ulrike I. Steins: *Income and Wealth Inequality in America, 1949–2016*

*INET Working Paper Series*, 2018. november 15. 1–66. p.

URL: [https://www.ineteconomics.org/uploads/general/Wealthinequality\\_June2018.pdf](https://www.ineteconomics.org/uploads/general/Wealthinequality_June2018.pdf)

Napjainkban az egyenlőtlenségek kérdéseit a növekvő, szűnni nem akaró aránytalanságok miatt fokozott figyelem övezi. Ezen belül kérdés a jövedelmekben, illetve a vagyoni helyzetben kimutatható különbségek alakulása: a jövedelmekre viszonylag bő adatforrások állnak rendelkezésre, s így az e téren mutatkozó egyenlőtlenségek kutatása előrehaladott, a vagyonokra ugyanez kevésbé érvényes. A bonni egyetem három munkatársa az Új Közgazdasági Gondolkodás Intézetének (INET)<sup>1</sup> égisze alatt az amerikai lakosság pénzügyi helyzetének alakulására vonatkozó idősorok összeállításával elemezte az eltérő helyzetű társadalmi rétegek (és két nagy etnikai csoport) anyagi eszközeinek összetételét, kitérve egyben a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek viszonyára.

A tanulmány kulcsfontosságú megállapítása egy kutatásokban mindeddig mostohán kezelt jelenségben rejlik: a második világháború után Amerikában a vagyoni egyenlőtlenségek alakulásában központi szerepet játszottak a pénzügyi eszközökben (és ingatlanokban) bekövetkezett átváltozások. A háztartások anyagi eszközeinek összetétele ugyanis jelentősen eltér a különböző vagyoni helyzetben lévő rétegek között: míg a tehetős háztartások aktívumaiban jellemzően

értékpapírok találhatók, addig a tipikus középosztálybeliekében túlsúlyban vannak a saját tulajdonú lakóingatlanok, amelyek rendszerint kölcsönökkel terheltek – s ez a különbség az időszak folyamán mindvégig kimutatható.

A jelenség jelentős hatást gyakorol a vagyoneelosztás dinamikájára. Egyik megnyilvánulása, hogy az értékpapírok és az ingatlanok árában bekövetkező változások más-más következményekkel járnak a legfelső vagyoni rétegek és a középső réteg tagjaira nézve. Az ingatlanárak emelkedése vagyoni nyereséggel jár a középosztály számára, s ha minden egyéb körülmény változatlan, enyhíti a vagyoni egyenlőtlenséget. A tőzsdei árobbanás viszont az értékpapírokkal rendelkező legfelső réteget gyarapítja. Ily módon a vagyoni egyenlőtlenségeket a háztartások portfóliójának heterogenitása miatt az ingatlanpiac és az értékpapírpiac mozgásának viszonya szabja meg.

A megállapításokat alapvetően azokból az idősorokból szűrték le, amelyek a fogyasztók pénzügyi helyzetére vonatkozó felmérésekből származnak – Survey of Consumer Finances (SCF). A háromévente végzett felvételeket a központi jegybank szerepét betöltő FED és a pénzügyminisztérium 1983 óta közösen gondozza; lebonyolítását 1992-től kezdve a Chicagói Egyetem NORC nevű, társadalmi és gazdasági felvételekre szakosodott társult intézete végzi. A családok pénzügyi helyzetének vizsgálata korábban kezdődött: az első felvételt 1948-ban, a Michigani Egyetem (Ann Arbor) társadalomkutatási intézete hajtotta végre, majd évente megismételte 1971-ig. A szerzők elvégezve az archivált nyers adatok harmonizálását leszögezik, hogy az általuk harmonizálással

<sup>1</sup> Institute for New Economic Thinking néven New Yorkban a gazdasági válságot követően 2009 októberében alapítványokból létrehozott agytröszt. Tanácsadó testülete neves közgazdászokból áll (köztük öt Nobel-díjas van), számos egyetemmel alakított ki együttműködést. A kutatások két fő irányban történnek: vizsgálják a humán tőke és a gazdasági lehetőségek kapcsolatát, valamint a közgazdasági gondolkodás történetét. <https://www.ineteconomics.org/about/our-purpose>.

létrehozott idősor és a Thomas Piketty<sup>2</sup> által az adóhatóság adminisztratív forrásából származó adatokból összeállított hosszú távú visszatekintő sorok egymás kiegészítéseként kezelendők. Emlékeztetnek ugyanakkor az adminisztratív adatok korlátaira, utalva Piketty becsléseinek elkerülhetetlen pontatlanságaira.

Részletesen bemutatják a történeti idősorok rekonstrukciója során alkalmazott eljárásokat – az ezt kísérő nehézségeket jelzi az új pénzügyi eszközök (például a hitelkártyák) megjelenése. Megjegyezve, hogy a felvételek adataiban egyes változóknál folytonossági hiányok mutatkoztak, a tanulmány sorra veszi a változókat (jövedelem, aktívumok, tartozások), s közli: a háztartás nettó értékállományát tükröző vagyont a háztartások konszolidált mérlegének kiszámításával állapították meg. Bemutatja az alkalmazott súlyozásokat és imputálásokat, a hiánypótlások esetében követett eljárásokat, s hogy milyen eredményekkel járt a demográfiai jellemzők egybevetése a Census Bureau megfelelő népszámlálási adataival. A mikro- és a makroszint óhatatlan eltérései következtében a bérek, tőkejövedelmek, tulajdonosi jövedelmek pontos bemutatásához további vizsgálatot igényelt a nemzeti számlák tényszámaival történő egybevetés.

A megalkotott idősorokra érvényesített Gini-együtthatóból kiolvasható, hogy a világháborút követő időszakban a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek nemcsak a teljes populáción (az összes háztartáson) belül növekedtek, de nagyobbak lettek mind az alsó 90, mind az alsó 99%-on belül is. Az összesített Gini-együttható az 1971. évi, háború utáni 0,43-as mélypontját követően 2016-ra 0,58-ig emelkedett. A vagyon eloszlási dinamikája egyenletesebben alakult, a vagyoni egyenlőtlenségekre számított Gini-együttható 1950 és 2007 között 0,8 körüli értékeket mutatott, viszont 2007-től 2016-ig 0,85-re emelkedett.

A tanulmány a vagyonok portfóliója szerint megalkotott csoportok (alsó 50%, az 50–90% közötti réteg, a felső 10%, valamint az összes háztartás) vonja le következtetéseit a jövedelmi és vagyoni viszonyok egymásra gyakorolt hatásáról, s így az egyenlőtlenségek alakulását befolyásoló két tényező szerepéről.

**TÁRGYSZAVAK:** vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenség, háztartások aktívumai, történeti mikroadatok

HOLKA LÁSZLÓ

18/2019

## Egyenlők a jövedelmekben, egyenlőtlenek vagyonban? Lakástulajdonosi egyenlőtlenségek a Cseh Köztársaságban

Petr Sunega – Martin Lux: Rovní v příjmech, nerovní v majetku? Nerovnosti ve vlastnickém bydlení v ČR

*Sociologický Časopis*, 2018. 5. sz. 749–780. p.

URL: [http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7f8773824162e8e8c09b420c6347f6f4af6e63c4\\_18-5-05Sunega25.pdf](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7f8773824162e8e8c09b420c6347f6f4af6e63c4_18-5-05Sunega25.pdf)

<sup>2</sup> Thomas Piketty – Emmanuel Saez: Income inequality in the United States, 1913–1998. *The Quarterly Journal of Economics*, 2003. 1. sz. 1–41. p.

A saját tulajdonú lakások aránya és az általános jólét szintje közötti összefüggést (Jim Kemeny 1981-es hipotézisét)<sup>1</sup> a kutatások adatokkal támasztották alá. A lakástulajdon és egyben a jólét növekvő hányada oka és következménye annak, hogy az állam szociális kiadásokra és nyugdíjakra egyre kevesebbet fordít. A magánkézben lévő ingatlanok, a lakások regionálisan meghatározott áralakulása jelentékeny hatást gyakorolhat a meglévő egyenlőtlenségek újratermelődésére, csökkenésére vagy fokozódására; az államnak a nyugdíjak fedezésére való csökkenő képessége miatt pedig a társadalom öregedésével komoly hatást gyakorolhat a réteg-ződés alakulására is.

A tanulmány a lakástulajdon vizsgálatával a vagyoni egyenlőtlenségek Csehországban mindeddig mellőzött területét vizsgálja. Míg a jövedelmi egyenlőtlenségek feltárása a korábbiakban megfelelő teret kapott, a vagyonokban meglévő különbségeknek kevesebb figyelmet szenteltek. Holott ezek egyik legfontosabb összetevője, az ingatlan-tulajdon a háztartások vagyonának legjelentékenyebb összetevőjévé vált. Míg Csehországban 1991-ben saját tulajdonú lakásban élt a háztartások 38%-a, arányuk 2011-re már 56%-ra duzzadt. További 9% szövetkezeti lakásokban lakik, amelyek a tulajdonnal való rendelkezés szempontjából közel állnak a saját tulajdonú lakásokhoz (ezen túlmenően becslések szerint a csehországi háztartások 11%-a rendelkezik üdülőkkel, ám ezektől a tanulmány eltekint).

Az ingatlanárak megfigyelését a Cseh Statisztikai Hivatal 1998-ban kezdte meg; a megfelelő index tanúsága szerint 2016-ig a lakások ára 214%-kal emelkedett, a családi házaké pedig 124%-kal. Az átlagos emelkedés komoly regionális eltéréseket fed: míg Közép-Csehországban a növekedés 2015-ig 256%-os volt, az északi fekvésű Ústí nad Labem régiójában mindössze 36%-ra rúgott. Az Ústí régiójában élők így nemcsak a köztársaság legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező háztartásai közé tartoznak, de lakásaik ára is a legmérsékeltebb emelkedéssel tűnt ki: az ingatlanárakban meglévő aránytalanságok összefüggésben állnak a jövedelmek eltéréseivel, további területi egyenlőtlenséget gerjesztve.

A szerzők emlékeztetnek rá, hogy nemzetközi kutatások szerint a fejlett országokban a háztartások közötti vagyoni egyenlőtlenségek nagyobbak, mint a jövedelmi aránytalanságok. Ebből ered a szerzők három hipotézise: az első szerint Csehországban 2010 és 2016 között a lakástulajdonban meglévő egyenlőtlenségek nagyobbak voltak a jövedelmieknél; a második, hogy ez a különbség az idő előrehaladtával nőtt, harmadik feltevésük pedig, hogy a csekélyebb jövedelmű háztartások ingatlanvagyonának értéknövekedése elmaradt a tehetősebbekétől. A tanulmány a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek mellett vizsgálja a háztartások lakásingatlanjainak realizált és nem realizált, a szerzők kalkulációiból származó, fiktív „nyereségében” vagy „veszteségében” számított értékváltozásait, az elemzést leszűkítve azokra az ingatlanokra, amelyekben a háztartás tagjai laktak. A variációs és a jövedelmi (vagyoni) egyenlőtlenségi együttthatók mellett kitérnek az alsó és a felső kvintilisbe tartozó háztartások jövedelmének (vagyonának) egybevetésére, továbbá a Gini-együttthatóra, sőt, az Atkinson-féle együttthatóra.<sup>2</sup>

Az elemzés kiindulópontjául az Európai Unió jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó felvételeinek (SILC) 2010 és 2016 közötti hullámaiból kapott adatok szolgáltak. A felmérés előnye, hogy 2008-tól feltünteti a megkérdezettek otthonaként használt saját lakások vagy házak piaci értékét. Hátrányai közé tartozik viszont egyrészt, hogy az esetleges további ingatlanok értéke nem szerepel benne, másrészt, hogy a minta cserélődése miatt az áralakulás nem követhető nyomon. A hiányosságok kiküszöbölése érdekében az adatok készletét kiegészítették a jelzáloghiteleket nyújtó csehországi bankokból származó adatokkal, amelyeket a hedonikus árindex alkalmazásával számítottak a mintára. A műveletet külön-külön elvégezték a lakásokra és a családi házakra, illetve kombinálva a régiókra, a településnagyságra és a lakások alapterületére.

Az eredmények elemzése után bemutatott következtetések szerint Csehországban a vizsgált időszakban a vagyoni egyenlőtlenség mértéke

<sup>1</sup> Jim Kemeny: *Myth of Home Ownership: Private Versus Public Choices in Housing Tenure*. London, 1981, Routledge. 1–179. p.

<sup>2</sup> Az alacsony és magas jövedelmi osztályokon belüli egyenlőtlenségekre kidolgozott mérőszám.



meghaladta a jövedelmiét, sőt, erősebb tendenciát mutatott a fokozódásra. Kiderült, hogy a vagyoni egyenlőtlenségek erősen kapcsolódnak az iskolai végzettséghez (mind a háztartásfőéhez, mind az egy fedél alatt élők általános végzettségi szintjéhez) – habár jelentősége idővel csökkent. Az idő előrehaladtával emelkedett viszont a háztartások nettó pénzjövedelmének szerepe. Az egymással ellentétes irányú mozgások lehetséges magyarázataként a szerzők felvetik, hogy alighanem megnőtt a saját ingatlan megszerzésének esélye azok számára, akiknek a munkahelye és jövedelme szorosan kötődik a gazdasági konjunktúrához, míg a magasan

képzett személyek jövedelme kevésbé kapcsolódik a gazdasági élet ingadozásaihoz. Bebizonyosodott az is, hogy a jövedelmi szempontból legkedvezőtlenebb helyzetű lakástulajdonosok ingatlanjainak értéknövekedésének nem realizálódott, fiktív „nyeresége” jelentősen elmaradt a tehetősebb rétegeknél tapasztalható mértékektől.

TÁRGYSZAVAK: egyenlőtlenségek, ingatlanvagyon, lakástulajdon, Csehország

HOLKA LÁSZLÓ

19/2019

## A méltánytalan egyenlőtlenség mérése: az esélyegyenlőség és a szegénységtől való mentesség összeegyeztetése

Paul Hufe – Ravi Kanbur – Andreas Peichl: Measuring Unfair Inequality. Reconciling Equality of Opportunity and Freedom from Poverty  
*CESifo Working Paper*, 2018. 7119. sz. 1–47. p.

URL: [http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1\\_wp7119.pdf](http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp7119.pdf)

A társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatát az utóbbi évtizedben kiegészíti az esélyegyenlőségek értelmezése, amely elméleti síkon mind filozófiai, mind közgazdasági kérdésként felvetődik. Az esélyek alakulását elemzik mind az egyéni felelősség oldaláról, mind a fogyasztói preferenciák aspektusából, alapvető dilemmaként a jogos (igazolható, méltányos) avagy a nem jogos (tiszteletlen, méltánytalan) esélybeli egyenlőtlenségeket taglalva, végső soron a társadalmi újraelosztás (segélyezések, támogatások, adózás) indokoltságát és megfelelő mértékét érintve. A tanulmány szerzői az erre vonatkozó irodalom áttekintéséből azt szűrik le:

méltánytalanak (érdemtelenek) tekinthető az esélyek egyenlőtlensége, amennyiben annak háttérében az egyéni ellenőrzésen kívül álló tényezők húzódnak meg; ha ezekre az egyéni döntések nem gyakorolhatnak hatást.

Az esélyegyenlőségek és a szegénység mérése vonatkozó nagyszámú kutatás ismeretében a szerzők arra tesznek kísérletet, hogy összeegyeztessék a kétféle mutatót, lévén, hogy a rendelkezésre álló feldolgozások általában csak az egyik aspektust vizsgálják, a másikat legfeljebb a súlyozás céljaira használva fel. Első lépésként a jövedelmi egyenlőtlenségeket úgy számítják át, hogy megfeleljenek

a kétféle mutató mögött meghúzódó elveknek, második lépésként a méltánytalan egyenlőtlenséget a megfigyelt, illetve a méltányos jövedelmi egyenlőtlenség eloszlásának eltéréseként határozzák meg. A meglévő feldolgozások az esélyegyenlőtlenségek alsó határ felé történő torzításait részben a felhasznált adatok körének bővítésével, részben kifinomultabb ökonometriai modellekkel kísérelték meg kiiktatni – a szerzők ehelyett a jövedelemeloszlás méltányosságának megítélésében követett többféle norma érvényesítésével vélik áthidalni a problémát.

Módszerüket két adatállományon szemléltetik. A méltánytalan egyenlőtlenséget 31 európai ország harmonizált adatain számítják, kimutatva, hogy a méltánytalan egyenlőtlenség mértéke megkétszereződik, amennyiben az esélyegyenlőtlenségi aspektust kiegészítik a szegénység (illetve a szegény-

ségtől való mentesség) vonatkozásával. A másik az Amerikai Egyesült Államok 1969 és 2012 közötti adatsorain mutatja ki a méltánytalan egyenlőtlenség alakulását. Ebből kiderül, hogy a kilencvenes évek kezdetéig a méltányos egyenlőtlenség volt a jellemző, azt követően a méltánytalan. A kutatás egyik hozadékeként megállapítható, hogy a méltánytalan egyenlőtlenség alig korrelál a jómódban élők számának gyarapodásával, tehát a szerzők szerint a legfelső jövedelmi hányadra összpontosító vizsgálatok félrevezetőek lehetnek.

TÁRGYSZAVAK: egyenlőtlenség, esélyegyenlőség, szegénység, méltányosság

HOLKA LÁSZLÓ